

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

MÁRTON LÁSZLÓ

Jegyzetlapok a *Testvériség*-trilógiához

Szörényi Lászlónak, akitől a trilógia írása közben számos jó tanácsot kaptam, baráti szeretettel

Egy nagyúr halálának előjelei: kutyák és disznók a templomban az oltárnál. Egy szél-roham elszagatja sátrának kötelékeit. Képmása lezuhan a falról.

(Martin ZEILLER, Exempel-Büchlein, Ulm, 1660) Nemesember meglát egy tolvajt az akasztófán, meghívja másnapra vendégségbe. Másnap egy szénásszekéren a szénával együtt a holttestet is beszállítják az udvarába. A holttest kezében pohár, ami azt jelenti, hogy harmadnap viszonzni kell a látogatást.

Boszorkánymester vissza tudja ragasztani a levágott fejet a törzsre, és a holttest feléled. (Vérvesztesség???) Nagyhatalmú miniszter ki akarja próbálni, először egy halálra ítélt gonosztevővel. Boszorkánymester visszailleszti a fejet, fej odaforrad a nyakhoz, gonosztevő megmozdul, hálálkodik. Miniszter saját magán is ki akarja próbálni a varázslatot. (Mert ha kegyvesztetté válik...) Fejét lemetszik, boszorkánymester visszailleszti, fej lepottyan. Megint visszailleszti, megint lepottyan. Boszorkánymester lilomot növeszt az ablakpárkányra, szárát megcsavarja, mire egy ember, aki az ablak alatt lapult, kitekeredett nyakkal zuhan a földre. (A miniszter haragosai küldték.)

Károlyi Lászlót, apja halála esetére, 1702-ben nevezi ki az uralkodó örökös szatmári főispánná (13 éves). Az installációt a gyermek testi állapota miatt nem a megyeszékhelyen, hanem az olcsvai udvarházban tartották. Megyegyűlés Fehérgyarmaton (Olcsva után a negyedik falu), Lacika nélkül isszák az áldomást. A lyukashalmi kápolna alapkövetételénél sincs jelen. Károlyi Sándor 1692-ben elvitte a 3 éves gyermeket Olcsváról Várad ostromára (hogy elmondhassa: fia már úgyszólván csecsemőként harcolt az uralkodóért???), hogy férfias izgalmakkal gerjessze és eddze benne az életerőt. A gyermek azóta betegeskedik. Egy öregasszony sátán lőtte füvet küld. Lang Jakab orvos szerint el kell távoztatni a fiúcska testéből a nyálkát és a fekete epét, a két másik testnedv bizonyosan meggyógyítja. A sátán lőtte füvet fokhagymával és te-mondád-fűvel kell megfőzni, Balkai Pál is ettől gyógyult meg.

Károlyi Lacika élete (a regényben) mindkétfelől kurtítandó: születését négy évvel későbbre, halálát négy évvel korábbra kell datálni. (Életidő a cselekmény idején belül. Marad a cselekményben egy öt éves fiúcska.)

Előkelő fiúgyermek hiábavaló orvosi kezelése: ld. Miksa Emánuel bajor választófejedelem fiának esetét (Wesselényi István naplóját, melyben sok szó esik nagyobbik fiának gyakori vérhányásairól). Serpenyőben pirított répát és borban áztatott kenyérbelet kapott, jó erős, fűszeres tyúklevessel. Feljegyezték, hogy egy nap hajnaltól éjfélig 22 ízben hányt. Ludwig Huettl szerint (Max EMMANUEL, München, 1976) a kis hercegnek krónikus epegyulladásra lehetett, melyet az erőltetett táplálás tovább súlyosbított, a gyakori hányások felborították a szervezet savegyensúlyát stb.; Huettl azt is elmondja, hogyan kellett volna a gyermeket meggyógyítani. Évszázadokon átívelő kotnyeesség, udvariasabban szólva: történelmi konjunktívum.

A váradi püspök látogatása alulnézetből, az ötesztendő gyermek szemével: ott állt előtte a püspök, és milyen szép sima volt az arca! Nem érti, miért nincs a püspöknek se szakálla, se bajsa, mikor az minden férfinak van. Talán bizony a püspök nem férfi, hanem csak egy nagyra növesztett, pufók baba.

Thomas Platter 16. századi svájci koldus vénségére jómódú ember lesz, megírja visszaemlékezéseit. (82 éves korában másodszor is megnősül, több gyermeke születik.) Azt mesélik róla, hogy egy keselyű hozta kisdéd korában (vagy egy nagy sas; mindenesetre nem gólya), bordái közt, mindkét oldalt, valóban látszanak sebhelyek. Ezeket némi jóindulattal (???) madárkarmok nyomainak is hihetjük. (Negatív Ganymedes.)

Tízéves, amikor először lejut a hegyekből. Ámulattal nézi a cseréptetejű házakat és a libákat. Sem ilyet, sem olyat nem látott még soha. Csavargás közben annyira szomjas volt, hogy a tenyerébe vizelt, azt itta. A nagyobb fiúk mondják neki, hogy mindent, ami fényes, vágjon zsebre. Egy fogadóban zsebre vágja az égő mécesest, kigyullad a ruhája.

Testvéreire homályosan emlékszik. „Egy meghalt gyermekszülésben, egy meghalt pestisben, kettő meghalt a háborúban, egy alatt be szakadt a jég...” – így rémlik neki. Anyja meghalt, kölykedző szukák emlőjét szopta. (Negatív Romulus.) Rázárják az ajtót, kimászik az ablakon, nem tud visszamászni: elcsavarog.

Protestáns koldus: télvíz idején kihordja a hegyi kápolnából a fából faragott szenteket. „Húzódkodj össze, Jankó, még a kályhába!”

„Konstantinápolyban mindenki agyonüthet egy csirkét, és megeheti.” – „Mikor leszünk már Konstantinápolyban?” – „Máris ott vagyunk!”

A tolvajbandában, amelyhez csatlakozik, a lopott ételt az utolsó falatig le kell adni, súlyos büntetés terhe mellett. Egy-egy pocsolyánál gondosan száját öblít, mivel megnézik a fogát, nincs-e közte ételmaradék. Csakhogy utóbb az ürülékét is be kell mutatnia, azt is megvizsgálják, és az eredmény alapján félholtra verik.

Ali pecsétőr visszaemlékezései. A retorikai erő átsugárzik még a német fordításon is. Temesvár török védői (1688 őszén) nem meghalnak vagy elesnek, hanem „fenékgig ürtik a vértanúság láng színű borának serlegét”. Sőt, egy ízben „a halál hunyorcseppjeit hintik nyelvükre, könnyben ázó pilláikat az enyészet festékével feketére cicomázzák”. A vár nem egyszerűen körül van zárva, hanem úgy van a keresztényektől körülfogva, „mint esőre hajló éjszakán udvarától a hold.”

Nehem tábornok levele Dzsáfer pasának. „Drága barátom és nekem jó szomszédom, portyázó katonáid a minap elhajtották az összes lovainkat, úgyhogy nekünk egy se maradt, és bizony sajnos köztük az én kedvenc almásderes paripámat is, bal combja farkas harapás tól sebhelyes, arról megismered. Igen hálás volnék, ha ezt a lovat a zsákmány szétosztásakor magadhoz váltanád, és lehetővé tennéd, hogy méltányos áron visszavásároljam tőled.” Dzsáfer pasa intézkedik, hogy azonnal küldjék vissza a generális lovát. A generális (ugyancsak zsákmányul esett) két vadászkutyája, akikről tudni lehet, hogy a generállal egy ágyban alszanak, és ehettek a tányérjából, a német nyelvű levél hallatán oly hevesen csóválja farkát, hogy a pasa meghatódik, és őket is vissza küldi. „Hadd örüljenek a kutya kutyái!”

„Elpusztult az ország, megvadulnak a farkasok.” (1690-es évek.) Sötétedés után nem volt ajánlatos kimenni a város palánkja mögül. Ha mégis, akkor csoportosan, egyedül semmiképp. Gyerekek egy lépésre sem volt szabad lemaradnia. Így is előfordult, hogy a lesben álló farkas az emberek közé ugrott, és magával hurcolt egy-egy kisebb termetű gyereket. A katonák kettésével jártak szarni, az egyik szart, a másik őrködött, aztán cseréltek.

Hencegő katona meséli, hogy háromszáz farkas fogta körül az erdő ben, alig tudott elmenekülni. Kérdik tőle: hogyan tudta megszámolni őket? Na jó, akkor csak százötven volt. Na jó, akkor csak tíz volt. Na jó, akkor csak egy volt. Na jó, akkor hát hallottam egy hatalmas nagy üvöltést, az pedig csakis farkas lehetett.

A veteményeskerteket viszont éjszaka is őrizni kellett. Egy csósz, akinek a jobb karját a sötétben elkapta a farkas, bal kezével előhúzta kését, de csaknem megbénult a fájdalomtól. Jobb karja szilánkosra tört, soha nem gyógyult meg.

Ali aga (nem azonos Ali pecsétőrrel, a feljegyzések szerzőjével) észreveszi, hogy egy kislányt a hátára dobott a farkas, úgy hurcolja magával. (Nagyobb termetű állatot, pl. birkát a nyakánál ragad meg, és a farkával ütlegetve kényszeríti, hogy fusson előre.) Ali aga rálő, a kislányt találja el, de a farkast is megsebesíti. Ezt agyonverik a parasztok, amaz felgyógyul, férjhez megy, fiai születnek, felnőnek; a keresztény seregben harcolnak a törökök ellen. (Szerbek.) Egyiküket Ali aga elfogja, karóba húzatja: „A te anyádat is mi a fasznak mentettem meg huszonöt évvel ezelőtt!”

Dzsáfer pasa Boszniában: a helyi előljárók nem tudják, mennyi kaftánpénzt fizessenek neki. (Kegyvesztetté vált elődjének már fizettek arra az évre.) Minél erélyesebben tiltakozik, annál nagyobb összeget ajánlanak fel. Dzsáfer pasa Belgrádban: meg akarja erősíteni a Száva felőli bástyát. Nincs rá pénz. „Ha a rühös kutyának volna kenőcse, maga kenetné a hátát.” (Régi kedves ellensége, Nehem tábornok üzeni: „Nagy esőzések lesznek a nyár végén, úgyhogy zavaros víz fog ömleni a Szávából a Dunába.”) A belgrádi börtönben volt 300 német kőműves, ebből 299 már éhen halt. Az utolsó, aki még él, felépíti a bástyát a lerombolt házak köveiből.

A nagy zentai csata előtt (1697. szeptember) Dzsáfer pasának jelentik Szelim Dede álmát. Egy őrtoronyban áll, melynek nincs létrája. Cölöpjei korhadtak, a deszkák recseg-

nek alatta. Nem tudja, miképp másszék le. Ráadásul a papucsát is hiába keresi. Ide-oda lépked, az egyik deszka leszakad alatta, erre ébred. Az álmofejtő elmagyarázza: a korhadt őrtorony általános értelemben a birodalom, konkrétan inkább a török sereg táborhelye. A létra, mely nincs: felmentő sereg, segítő jó barát, esetleg a visszavonulás útja. A papucs, melyet hiába keresünk: rátermett hadvezér. – Dzsáfer pasa a zentai csata előtt két német foglyot küld a nagyvezírhez, akik pontos adatokat tudnak a keresztény seregről és Jenő herceg terveiről. A nagyvezír meghallgatás nélkül kivégezteti őket.

1697. szeptember: Aradon a szerbek egy álló héten át kenyeret sütnek, állítólag azért, mert seregélyek lepték el a várost, ami annak a jele, hogy hamarosan befagy a Maros és leállnak a malmok; valójában ostromra számítanak. Arad visszafoglalása után a törökök összeszedik mindazokat, akik kenyeret sütöttek (lista van róluk). Tehénbendőt húznak a fejükre, ha már úgyis a gyomrukra gondoltak stb.

Condé herceg udvarában teherbe esik egy ifjú hölgy. (Hölgy vagy nőszemély???) Oly sokan jönnek számításba, hogy a legjobb akarattal sem volna megmondhatója, kitől. A herceg összehívja szolgálait, sorsjegyeket oszt nekik, majd kisorsolja az apaságot. A nyertesnek a többiek fél esztendei jövedelmüket kell hogy fel kínálják, neveltetési költség gyanánt.

A nagy Oppenheimer és a kis Oppenheimer (utóbbi finanszírozza a felső-magyarországi ezüstművelés robbantásokat). Uralkodóházak bankügyletei. A pénz, amint hitel formájában áttöri a valóság és a képzelet határát. A nagy O. szerez Miksa Emánuel választófeje delemnek 300 000 tallér hitelt, ebből ténylegesen folyósít 180 000-ot, viszont Mordechai Löw műkereskedő segítségével meg hozatja Madridból V. Károly császár ágyát, mintha azzal a spanyol trónt is meghozta volna. (Az ágy kényelmetlen.) A választófejedelem az antwerpeni kormányzói palotában lakik, a falak résein befúj a szél, az előző kormányzó elvitte az egész berendezést, a konyhában a legegyszerűbb ételt sem lehet elkészíteni, ágyneműt egy fogadóból vesznek kölcsön; a város néptelen, a kikötőt tönk retették, a Schelde-torkolat lezárását nemzetközi szerződések írják elő, hetekig nem süt ki a nap.

A nagy Oppenheimer soha nem tartózkodik prágai házában, tkp. soha nem is látta senki; ügyeit cégvezetője, Nathan Meiger intézi. Meiger kései leszármazottja Franz Kafka.

Egy stájer plébános feljegyzései. Anna Catharina Beyweg csavargónő annyira berúgott, hogy ki sem józanodott egész héten. Továbbá az istentisztelet alatt kiment az erdőbe mogyorót szedni. – Az Aglichshardt-udvarbeli szolgák éjjel fél tizenkettőkor üvöltöztek a főutcán, és mindenkit felébresztettek. – Johann Griesinger kőműves trágár dalocskákat énekelt, ráadásul vasárnap délben. – Többen mozgolódtak és pusmogtak szentmise közben. – A lovászfiúk kártyáztak az istállóban, fizettek összesen 15 garas büntetést. – A tanító iskolaidőben a szőlőjét kapálja, a tanítást rá bízta a feleségére és a szolgálójára, akik ketten együttvéve sem tudnak, nemhogy írni-olvasni, de még számolni sem. – Ebben az évben, aki nem tudja legalább a nevét leírni, nem bérmelegedhet. – Harangozni tilos, kivéve a tűz- és a haláleseteket, valamint a déli harangszót. Lövöldözni szintén tilos, me-

nyegző és keresztelő alkalmából se lődözzön senki. Aki a Böhringerhez megy táncolni hétköznap, de akár vasárnap is, büntetést fizet. – Szárított törökfejeket árulnak a piacon, a szebbekért 3–4 tallért is elkér nek, ha nincs összevagdálva az arcuk, 8-at is. – Mitévő legyen a gazda és családja, ha jönnek a tatárok? [32 pontból álló utasítás]

8 éves kislánynak mutatják, milyen szép lovakon és milyen gyorsan járnak az orvosok. Mindenáron orvos akar lenni: nézelődik a mézárósnál, segédkezik disznótorban, szárnyasok bontásakor, kivégzésekre is elkéredzkedik. Érdekli a test. Faleveleket boncol, káposztafejeket is, mintha állatok volnának. Figyeli az ereiket, hogyan ágaznak el. Egy rigónak tollkessel felmetszi a combját, eret akar vágni rajta, megsiratja. Elmagyarázzák neki, hogy az állatnak nincs lelke, nem kell sajnálni. Fényes menyegzőt lát; sírva fakad, amiért nem ő a vőlegény. Mesélnek egy bizonyos Jusztináról, aki 19 éves, de máris milyen ügyesen takarékoskodik. A kislány szerelmes lesz Jusztinába; elhatározza, mihelyt orvos lesz belőle, őt fogja feleségül venni, senki mást. Fél, hogy kinevetik, titkolózik; a háznak, ahol Jusztina lakik, még a közelébe se megy. Egyszer egy lány kedvesen rámosolyog az utcán; azt reméli, hogy ő volt Jusztina. Máskor a szülei elküldik almát szedni egy idős asszonyhoz, akiről kiderül, hogy Jusztina rokona, akihez Jusztina gyakran eljár, nincs kizárva, hogy most is ott van. Ez a fiú életének legboldogabb pillanata: örömeiben nem bír magával, elrohan. Késő este kerül haza, megbüntetik. Múlnak az évek, felnövekszik, szűcsmester lesz belőle, vagy még inkább tímár. Néha kimegy az országútra: nézi, hogyan vágatnak a cifra ruhás, délceg orvosok. Már öregszik, amikor elhatározza, hogy áttér katolikus vallásra. Szándékának okát (hogy t. i. így legalább a templomban láthatná Jusztinát) senkinek sem árulja el. Éppen protestáns üldözés folyik, az öreg tímárt aljasnak és gyávának tartják. Szándékáról végül is letesz, de emiatt még inkább megvetik, most már a katolikusok is. Perbe fogják, elszegényedik. Úgy hal meg, hogy soha nem látta Jusztinát; elképzelhető, hogy Jusztina nem is létezett.

Falu, amely csigaként csúszik le a domboldalon: a kastélya csigaház, a kéttornyú templom a csiga szárva, a patak a csillogó, nyálas nyomvonal. (Mintha lassú mozgásban volna, pedig a cselekmény mozog, még ha lassan is.)

Összecsődült sokaság, mennyei jelenés egy nagy fa lombja közt. „Láti? Nem láti? Sajnálhati.”